

Олександр Полисаєв

ПОЛИСАЄВ Олександр Олександрович – аспірант кафедри філософії та філософії історії ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Сфера наукових інтересів – соціальна філософія, філософія історії.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРА: БУНТ ЯК ШЛЯХ ДО ТВОРЧОГО ПОСТУПУ ЧИ ЕСКАЛАЦІЇ НАСИЛЬСТВА

У статті розглядається екзистенційний вимір особистості з лідерськими якостями, здатний протидіяти віджилим, часом абсурдним суспільним традиціям та формувати нові соціальні норми. Досліджуються різні концепції формативності політичних лідерів та їх здатність сприяти прогресивним, чи навпаки, регресивним тенденціям. Аналізуються гуманістичні та людоненавистницькі, ірраціоналістичні конструкти та їх роль у ході політичних взаємин елітарних анклавів та громадянського суспільства.

Ключові слова: *екзистенційний вимір, абсурд, пасіонарні особистості, бунт, політичне лідерство, самоідентифікація, елітарні анклави.*

Згідно європейської інтелектуальної традиції, загальноприйнятою є точка зору, згідно якої особистість є успішною в плані досягнення публічного визнання за умов наявності творчого потенціалу, потужної інтелектуальної складової, корельованої, як правило, із відповідними управлінськими навичками та організаторськими здібностями. Проте існують різні шляхи реалізації та самоідентифікації для кожного дійсно непересічного індивіда. Зазначимо, що особистість, яка прагне досягти публічного визнання та підтримки широкого загалу, з необхідністю має продемонструвати готовність втілювати очікувані соціумом конструкти, які функціонують у масовій свідомості в якості суспільного ідеалу. Однак засоби досягнення такого роду конструктів можуть радикально розходитись аж до обрання діаметрально протилежних та взаємовиключних способів. На рівні масової свідомості такі підходи, як правило, інтерпретуються в якості двох протилежних шляхів до-

© О. О. Полисаєв, 2016

сягнення обраної мети. Перший шлях витлумачується як гуманний, альтруїстичний, спрямований на творчість та соціальну активність громади. Інший є протилежним, що проявляється через деструкцію, жорстокість та розруху, прикінцевим результатом якого є стагнація і навіть руйнування всієї соціальної системи. Зрозуміло, що вказані напрями є результатом відтворення міфологізованих архетипів дискурсу масової свідомості, однак перед неупередженим дослідником вказана проблема постає у вигляді симбіозу поставленої мети соціальних петворень та засобів її реалізації.

Саме вказаний фактор є визначальним щодо вибору напрямку руху суспільства, яке власне і висуває пасіонарних особистостей в якості своїх керманичів. Напрями діяльності таких людей можуть переплітатись а особистість в даному контексті стає або позитивним або негативним «героем». Існує, щоправда виняток коли людина, що наділена лідерськими якостями та владою, як чинниками харизматичної особистості, здатна посісти у масовій свідомості місце народного заступника, тобто ілюзорно бути позитивною для «своїх» та негативною для всіх інших. І лише з огляду на таку особистість у контексті історичного поступу, можна робити висновки щодо дійсної ролі її у суспільних трансформаціях, хоча позбутись впливу ідеологічної складової тлумачення подій та історичних осіб минулого просто неможливо як на рівні буденної свідомості, так і при теоретичному розгляді, в межах якого можуть бути запропоновані нові наукові підходи.

Однак слід визнати, що намагання звести феномен публічної влади та її представників до рівня утилітаризованих функціоналів, має сенс виключно в періоди відносно стабільного існування певної спільноти, якщо носій публічної влади орієнтований на дотримання системи усталених правових та аксіологічних нормативів. Коли ж спільнота вступає в період хоча б відносної нестабільності (що є однією із сутнісних характеристик динаміки постіндустріального соціуму) на авансцені політичного життя з неминучістю постануть неординарні пасіонарні особистості, які однозначно не будуть вписуватись у певні схематичні рамки стандартного суспільства. Творити суспільне благо чи нести деструкцію та руйнування – ці полярні аспекти людської ідентифікації лежать в основі її природи.

На нашу думку, аналіз політичного лідерства як соціального феномена із необхідністю слід розпочинати із розгляду мотиваційних складових владних повноважень. Так, скажімо, видатний англійський філософ Т.Гоббс у своїх роботах наголошував, що люди прагнуть до збереження влади для того, щоб забезпечити собі в майбутньому все

те, що вони мають сьогодні. Тобто прийшовши до влади людина отримала багатство і славу, з якими вкрай важко розлучитись навіть під загрозою життя. Щоправда, на думку Е. Фромма, за сучасних умов теорія Гоббса втратила актуальність та перестала відповідати соціальним реаліям, адже в часи формування школи соціального договору економічно та соціально незахищеними були більшість людей, коли право сили виступало домінуючим соціальним чинником, а сила права була скоріше бажаним фактором становлення нового типу суспільних відносин. На попередні періоди історії – зазначав Фромм, – люди оглядалися як на згаслий вулкан, що давно втратив здатність безпосередньо загрожувати людям. Всі були переконані, що злі сили минулого були штучно нав'язані суспільству корисливими неукраїнолюбцями, однак нині повністю унеможливлені досягненнями сучасної демократії та науки [4, с. 38].

На нашу думку, ці порівняння Е. Фромма не втратили актуальності і в наш час, адже люди і донині схильні вірити у віджилі, архаїчні, причини суспільного неблагополуччя минулих епох, які здавалося б неможливі сьогодні. Однак неупереджений аналіз дає нам підстави стверджувати, що навіть розглядаючи ХХ ст., ми з неминучістю стикаємось із системними проявами геноциду, релігійної, етнічної, регіональної тощо, нетерпимості, що несуть в собі загрозу переростати у політичний радикалізм. Якими б цивілізованими та сучасними не уявляли себе громадяни із анклавів західної культури, слід визнати, що рецидиви тоталітаризму, порушення прав людини, на жаль, на сьогодні не подолані в регіонах де проживають сотні мільйонів людей. В ряді країн тоталітарні практики нерідко корелюються із «демократичною» публічною риторикою різного роду місцевих вождів. Спільним залишається лише політичне лідерство із претензією на прогресивність та захист народних інтересів, як знаковий феномен всіх без винятку часових відрізків екзистенції людства.

Вперше аналіз різних аспектів політичного лідерства, як сукупності повного спектра людських якостей із негативними включно, провів у ХVІ столітті видатний італійський мислитель Н.Макіавеллі. Автор однозначно пролонгує ефективне використання елементів аморалізму, жорстокості, соціальної девіації як необхідних засобів завоювання і утримання політичної влади. Макіавеллі вважав, що на шляху до влади жорстокість засобів подолання опору незгідних є найбільш дієвим засобом стабілізації суспільних відносин та подальшого поступу держави [2].

Однак орієнтація на аморальні засоби впливу володаря на його оточення, формує в межах соціальної верхівки своєрідний етичний

кодекс взаємин елітних прошарків, який по суті своїй стає однією з причин деградації її верхнього ешелону, метастази якого з неминучістю проникають у всі без винятку нижчі соціальні групи. Відповідно, морально-етична складова духовного життя суспільства спершу зазнає деформацій, а з часом аксіологічна сфера все більше формалізується, набуваючи характеру відірваних від життя абстрактних постулатів, несумісних із реальним дискурсом буття людини, яка прагне до влади. Варто зауважити однак, що на заваді такого роду утвердженням владних повноважень нерідко стають традиційні державні інститути – армія, церква, сім'я, система освіти та виховання тощо. На наш погляд, одна з причин вказаного явища полягає у функціонуванні професійної корпоративної етики, яка виступає необхідною складовою самосвідомості представників кожного окремо взятого інституту держави, орієнтуючи їх діяти і мислити в чітких рамках встановлених етичних правил і норм. Скажімо, воїн, який обманом і підступом здобув перемогу над ворогом, прославляється як герой, безвідносно до загальнолюдських моральних постулатів і навіть релігійних приписів. Однак виникає закономірне питання, якщо межі корпоративної етики мають відносний характер, то чи є причина звинувачувати Макіавеллі, що він довів тлумачення суб'єктів публічної діяльності до повного заперечення моральних норм? До того ж висновки мислителя не надто розходяться із реальною практикою діяльності політиків усіх епох.

У даному аспекті цілком справедливо провести аналогію із концепцією «надлюдини» Ф.Ніцше. Адже німецький філософ у кінцевому висновку прийшов до розуміння, що на всіх стадіях свого розвитку людина здатна проживати одразу у двох світах: матеріальному – де, як правило, свобода особистості обмежена предметними чинниками тілесного існування, тобто вона підпорядковується своєму часу, віку, статусу, а з іншого боку – існує внутрішній світ, внутрішні моральні установки, де людина на думку мислителя, може бути повністю вільною. Однак абсолютна більшість громадян, вказує Ф.Ніцше, навіть не має прагнення ламати усталені стереотипи, вважаючи, що значно простіше пристосуватись до них, сприймати світ в якості незмінної субстанції [3]. І лише окремим особистостям, які в силу свого інтелекту, цілеспрямованості та незламної волі, вдається підняти над морем «покірної людської маси» та заявити про себе як непересічна особистість. Вона приречена на самотність, повне нерозуміння інших людей, однак саме вказані риси роблять її харизматичною особистістю, дійсним лідером у соціумі. Засадничим фактором її зв'язку із суспільством, виступає позиція зверхності «надлюдини» щодо широкого

загалу, адже людство приречене жити в умовах постійної дисфункції, яку ніхто не здатний подолати.

Проблема існування людини, стандартів її перебування в суспільстві, підпорядкування нормам соціуму, внутрішній моральний кодекс важливий у контексті лідерства, адже, на нашу думку справжній лідер прагне перебороти застарілі закони, віджилі, суспільні установки і варто зазначити, що завжди розпочинає із себе. Лідер – по своїй людській особливій природній консистенції «бунтар». Його не влаштовує оточуючий матеріальний світ, він невдоволений підпорядкуванню системі, де свобода знаходиться тільки в ньому самому, в його внутрішньому «Я». Необхідність бути таким як всі, підпорядковуватись стандартним законам існування в соціумі, на нашу думку викристалізовує сутнісні характеристики лідерства та посилює їх необхідність реалізації в самій людині. Лідерство прирівнюється до постійної боротьби особистості як із собою у своєму внутрішньому світі, що активізується спробами постійного удосконалення, так і у світі матеріальному де протистоїть умовам власної екзистенції. Яскравим підтвердженням цього є роздуми А.Камю щодо проблеми людського існування в праці «Міф про Сізіфа», згідно якого, Сізіф був приречений на безкінечну по своїй безглузості працю. «У результаті довгих і розмірених зусиль, – зазначає автор – у просторі без неба, у часі без початку і кінця, ціль досягнуто. Сізіф дивиться, як за мить камінь скочується до підніжжя гори, звідки його потрібно знову піднімати до вершини... Я бачу цю людину, що спускається важким, але рівним кроком до страждань, які не мають кінця. У цей час разом з диханням до нього повертається свідомість, невідворотна, як і його біди. І в кожному мить, спускаючись з вершин до лігвища богів, він вище своєї долі. Він твердіше свого каменя» [1, с. 91].

А.Камю, як і всі представники екзистенціалізму, аналізує ситуацію: «Сізіф цікавить мене під час цієї паузи!» В описі ситуації багатогранного людського існування, в контексті екзистенцій надії, сподівань, рішучості, напруження, пошуку, діяльності тощо, він досяг того, чого немає в жодній іншій соціально-філософській системі [1, с. 91]. На наш погляд, цей напрям у своєрідній формі висуває ряд важливих проблем не тільки лідерства як постійної боротьби, але і проблем сучасної культури і сучасної людини. Алегорія підняття каменю аналогічна із постійною боротьбою лідера із застарілими законами суспільства, адже бажання постійної модернізації, реформації схожі на камінь Сізіфа тому, що справді амбітний лідер, бунтар, реформатор, здатний піднімати камінь все своє життя, більше того в кожного лідера є свій «Сізіфів камінь», що удосконалює його як цілісність внутрішнього та

зовнішнього світів, дозволяє бути більш рішучим, насамкінець зарекомендувати себе, здобути авторитет в суспільстві, що стає можливим виключно на шляху становлення «людини-бунтівника», як особистості, здатної до подолання соціальних деформацій.

Як відомо із праць Камю, він взагалі вважав світ чимось абсурдним як і сенс перебування людини у ньому. Абсурд – це розлад, який завжди починається із порівняння людиною себе з іншими, це міст між людиною та світом. Основне питання його філософії звучало так: «чи варте життя того, щоб його прожити»? Мова йде про сенс життя, про екзистенціал людини. Науковець вважав, щоб уникнути абсурдності світу варто бунтувати. Необхідно «підживлювати власні сумніви», що означає постійно бути незгодним із власними переконаннями, які запропонувало життя. Бунтувати тлумачиться як потреба постійно удосконалюватись, таким чином обирати для себе сенс існування [1, с. 92]. В контексті бунтарства за А.Камю, навіть незнання людиною чогось, яке призводить до поглибленого пізнання, називається «бунтом». На нашу думку бунт виражає скоріше незгоду із станом людини тут і зараз. Особистість бунтівника хоче знати більше, змінювати себе, досягати нових моральних та інтелектуальних висот, боротися із застарілими стандартами існування. Все це ототожнюється на нашу думку із феноменологією справжнього лідера, адже непокоря застарілим, віджилим стандартам одразу вирізняє людину з поміж інших, більше того, дає поштовх для наслідування. Бунтівник Камю прагне до постійного удосконалення, до боротьби не просто із зовнішнім але і з внутрішнім світом людини, світом матеріальним та духовним. Аналізуючи концепції лідерства, можна стверджувати, що так як бунтівник протиставляє себе, своє життя абсурдному, ірраціональному світові так і справжній лідер прагне до змін, намагається подолати життєві перешкоди на шляху до успіху. Єдиний сенс життя людини, стверджував мислитель, це бунт, як ознака сильної, індивідуальної особистості.

Проблема бунту, як форма протесту неординарної особистості проти намагань законсервувати існуючі соціальні уклади в царині політики, науки, права, економічних відносин тощо, набуває особливого значення в умовах інформаційного суспільства. Адже глобальні виклики, обумовлені необхідністю освоєння постійно зростаючих велетенських потоків інформації, актуалізують появу непересічних особистостей, здатних до радикального та постійного оновлення окремих сфер людської діяльності, базованих на здобутках науки. В царині тих сфер людської діяльності, де вже намітився хоча б частковий прогрес (наукові знання) цивілізація вже стоїть на порозі велетенського

стрибка вперед. Однак в інших сферах, як наприклад, політична діяльність, правові відносини тощо, сучасне суспільство продукує віджили, часом архаїчні, форми взаємодій. Більше того, ускладнення форм взаємозв'язків у зазначених сферах, стимулює редукцію фахово підготовленої верстви, здатної оптимально орієнтуватись у лабіринтах системи управління – надбудови із явними ознаками надмірності та штучності, яку ми називаємо бюрократичним апаратом.

Вказана структура за означенням тяжіє до максимального поширення свого впливу на суспільство, як їй це почасти вдалося в ході форматування правлячої політичної верстви західних демократій. Адже практично кожний політичний діяч змушений координувати кожен свій крок із бюрократичними приписами: в протилежному разі він ризикує опинитись поза межами системи, яка здатна саботувати або навпаки забезпечувати хід будь якого управлінського рішення. Більше того, цілий ряд соціальних спрямувань піддається продуктивному вирішенню виключно із залученням фахівців високої кваліфікації, що можна забезпечити лише за наявності згуртованої команди однодумців, кожний з яких є лідером у власній сфері діяльності. Все зазначене вище приводить нас до висновку, що в умовах західних демократичних спільнот у політичному житті все менше залишається простору для діяльності харизматичних особистостей із яскраво вираженими лідерськими якостями та здатністю очолювати радикальні соціальні перетворення. На заміну їм приходять цілком передбачувані в своїх діях політичні функціонери, іміджеві складові яких формують вправні політтехнологи, підсилені потужним медійним забезпеченням та професійною режисурою. Напевно не варто очікувати від такого роду діячів кроків дійсно проривного характеру, здатних змінювати світ.

Однак не варто забувати про величезні анклавні людських спільнот, які на сьогодні перебувають поза межами західного світу та не готових сприймати його в якості моделі для наслідування. Саме на цих теренах із неминучістю з'являються харизматичні політичні лідери, формат діяльності яких відповідає очікуванню архетипам величезних мас населення і які, власне, здійснюють величезний вплив на широкий загал. Напевно від такого роду лідерів не слід очікувати гуманістичного дискурсу рівня М.Ганді чи папи Івана-Павла II. Сформовані в межах проблемних спільнот, такі особистості скоріше всього будуть орієнтовані на силові методи розв'язання проблемних питань власних народів, нехай і за рахунок більш успішних країн. Класичним прикладом такого діяча був засновник Аль Каїди Усама бен Ладен, і хоча політичні діячі такого роду є здатними сповільнити суспільний поступ,

однак спинити становлення гуманістичних цивілізаційних засад людства нікому не вдасться.

Підводячи підсумок означеному вище, слід підкреслити, що екзистенціал політичного лідерства в кожному історичному епоху набуває своїх особливостей, детермінованих соціально-культурними чинниками розвитку певної спільноти. Умовою публічного визнання конкретної особистості в якості лідера є перш за все відповідність його життєвої позиції тим соціальним очікуванням, які в явній чи латентній формі вже сформатовані на рівні масової свідомості в якості проблеми, яка потребує розв'язання. Закономірно, що початкова фаза виразу суспільного невдоволення, як правило, набуває емоційного протесту проти окремих ланок старої системи, що легко переростає у стихійний бунт як форму об'єднання розрізнених протестантів. Саме тоді особистість із набутими вольовими якостями, що відповідають параметрам домінуючого архетипу народного вождя, отримує шанс, готовність очолити перебіг суспільних трансформацій. Водночас для такого типу харизматичного лідера перепоною для суспільних новацій постає як ретроградна частина соціуму, так і власні послідовники, що не в змозі вповні осягнути задумів свого вождя. Зазначене, на нашу думку, і дало підстави А. Камю вважати, що бунтівна особистість подолавши абсурдність попередньої системи, опиняється в рамках нового абсурду, який остаточно здатний знесилити її, як це зазначає автор у міфі про Сізіфа. Вихід за межі такого стану короткочасний та перебуває між двома станами абсурду. Звідси – відчай та зневіра, які є неминучим супроводом діяльності навіть найбільш успішних політичних лідерів. Саме це провокує певну частину їх шукати опору своїм діям у політичному радикалізмі, який з неминучістю призводить до особистісної деградації лідера та соціальної деструкції очолюваної ним спільноти.

Протистояти такого роду проявам можна виключно на шляху повної концентрації вольових здатностей особистості лідера, оснований на дійсно гуманістичних світоглядних засадах, орієнтації на дійсну реалізацію гуманістичних цінностей.

Література

1. Камю А. Бунтующий человек / А. Камю. – М.: Издательство Политической Литературы, 1990. – 414 с.
2. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М.: Планета, 1990. – 512 с.
3. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. – М.: Азбука – Аттикус, 2014. – 248 с.
4. Фромм Е. Искусство любить / Е. Фромм. – СПб.: Азбука, 2002. – 224 с.

Полысаев А.А.

**ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ ЛИДЕРА:
БУНТ КАК ПУТЬ К ТВОРЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ
ИЛИ ЭСКАЛАЦИИ НАСИЛИЯ**

В статье рассматривается экзистенциальное измерение личности с лидерскими качествами, способной противодействовать отжившим, иногда абсурдным общественным традициям и форматировать новые социальные нормы. Исследуются различные концепции формотворчества политических лидеров и их способность содействовать прогрессивным, или наоборот, регрессивным тенденциям социального развития. Анализируются гуманистические и противоположные им, человеконенавистнические, конструкты иррационалистического характера, а также их роль в процессе взаимодействия элитарных слоев и пассионарных представителей гражданского общества.

Ключевые слова: экзистенциальное измерение, абсурд, пассионарные личности, бунт, политическое лидерство, самоидентификация, элитарные анклавы.

Polysaev A.A.

**EXISTENTIAL MEASURE OF LEADER' BECOMING:
REVOLT AS A WAY TO CONSTRUCTIVE PROGRESSION
OR TO ESCALATION OF VIOLENCE**

In keeping with European intellectual tradition, there is a generally accepted point of view, positioning which personality is successful in terms of public confession achievement on condition of creative potential existence and powerful intellectual constituent, correlated, as a rule, with the proper management skills and organizational capabilities. However there are different ways of realization and self-identification for factually every man of marked individuality. The remarkable thing is that personality which aims to attain public confession and support of wide public, with a necessity must demonstrate willingness to incarnate constructs expected by society, which function in mass consciousness as a public ideal. However achievement methods of such constructs can radically disaccord up to choosing of diametrically opposite and mutually exclusive directions. At the level of mass consciousness such methods, as a rule, are interpreted as two opposite ways for achievement of select purpose. The first way is expounded as humane, altruistic, and focused on creative work and social activity of society. The other one is opposite, which manifest itself by destruction, cruelty and devastation, the eventual result of which is stagnancy and even destruction of all frame of society. Both indicated assignments are the result of confabulated archetypes of mass consciousness discourse recreation, however preliminary to impartial researcher the indicated problem appears as symbiosis of social transformations object in view and methods of its realization.

It is the indicated factor which is determinative in relation to the choice of society motion direction which actually pulls out passionate personalities as leaders.

Areas of activity of such people can interlace and personality in this context becomes either positive or negative «hero». To be sure there is the exception when man which is provided with leadership skills and power, as with the factors of charismatic personality, is capable to take the place of folk deputy in mass consciousness that is spuriously to be positive for «friendlies» and negative for all the rest of them. And only considering such personality in the context of historical advancement, it is possible to arrive at conclusions toward its actual role in public transformations, although it is really impossible to make away with ideological constituent of events interpretation influence and historical persons of heretofore, both at the level of workaday consciousness and at theoretical consideration, in terms of which new scientific approaches can be offered.

However it must be admitted that attempts to reduce the phenomenon of public power and its representatives to the level of utilitarian functionalities, makes sense exceptionally in periods of relatively stable existence of certain community, if the carrier of public power is oriented to the system observance of withstand legal and axiological norms. Therefore when the community enters the period of relative instability (that is one of the essential descriptions of postindustrial society dynamics) eccentric passionate personalities which categorically will not be congruent with schematic scopes of standard society, will appear in the limelight of political life as sure as fate. To create common weal or to wreak havoc and destruction - these are contradictory aspects of human authentication that account for its nature.

Key words: *existential measure, absurd, passionate personalities, revolt, political hegemony, self-identity, elitist enclaves.*

Надійшла до редакції 3.02.2016 р.